

poate și datorită faptului că această subunitate geografică se găsea la intersecția unor importante rute de circulație, dintre care Dunărea trebuie să fi fost cea mai importantă.

Vasile DIACONU

Radu Ota, *De la canabele legiunii a XIII-a Gemina la municipium Septimum Apulense*, Editura Altip, Alba Iulia, 2012, 255 p.

Lucrarea *De la canabele legiunii a XIII-a Gemina la municipium Septimum Apulense* a lui Radu Ota ilustrează, pentru prima dată în literatura de specialitate românească, imaginea așezării civile din jurul castrului de la Apulum al legiunii a XIII-a Gemina. Cercetarea arheologului Radu Ota, de la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, urmărește șirul evenimentelor și contextelor care au favorizat apariția canabelor apulense, evoluția și dezvoltarea lor până la dobândirea statutului de *municipium* și continuă apoi cu situația locuirii civile de aici până în secolul III p. Ch., când provincia Dacia este părăsită de către administrația romană.

În surprinderea aspectelor legate de apariția și dezvoltarea canabelor castrului legionar, autorul aduce în discuție situația cercetărilor din ultimii peste 100 de ani de la Apulum, la care adaugă rezultatele provenite din 15 șantiere arheologice pe care le-a coordonat în zona canabelor apulense.

Încă din primele pagini ale cărții este expusă motivația autorului pentru scrierea lucrării: aceea de a face cunoscută situația canabelor anticului Apulum, a căror importanță și statut au fost mult prea neglijate de către lumea științifică, deși acestea se bucură de un statut unic atât în Dacia cât și în Imperiu. Pe parcursul lucrării, autorul atrage atenția constant asupra calității slabe a rapoartelor de săpătură sau, mai rău, a nepublicării lor și, nu în ultimul rând, amintește de numeroasele distrugereri care s-au făcut pe raza sitului de importanță națională Apulum.

Cartea este prefațată de către Doina Benea și este structurată în șapte capitole, fiecare cu numeroase subcapitole menite să acopere cât mai multe aspecte din apariția și evoluția canabelor.

Din capitolul I, *Introducere* (p. 9-26), aflăm situația cercetării canabelor până la momentul scrierii cărții, precum și teoriile care au apărut în decursul celor peste 100 de ani de cercetare referitoare la momentul apariției canabelor și a întinderii acestora în jurul castrului. Dintre aceste teorii, autorul accentuează aportul lui F. Vittinghoff, care a propus pentru situația de la Apulum aceeași schemă topografică dezvoltată sau existentă pe tot *limes*-ul rhenano-danubian, și anume *castru – canabae – vicus*. În concluziile acestui capitol sunt sintetizate rezultatele cercetărilor arheologice dintre anii 1888 și 2010, sunt eliminate confuziile referitoare la amplasarea canabelor, este argumentată prin analogii aceeași schemă topografică (rhenano-danubiană) de apariție și dezvoltare a locuirii militare și civile antice, iar în final se face referire la reformele militare și administrative ale lui Septimius Severus, în urma cărora locuirea civilă a acces la statutul municipal.

Castrul legiunii a XIII-a Gemina, capitolul II (p. 27-30), are trei subcapitole și discută poziția geografică a castrului și a canabelor. Legiunea a XIII-a Gemina a fost cantonată într-un punct cheie al provinciei și a condiționat dezvoltarea economică a Daciei romane și a așezărilor antice din zonă, întrucât protecția militară și mâna de lucru pe care le oferea au constituit factori care au adus și menținut în zonă un număr mare de locuitori (coloniști și autohtoni). Aceștia răspundeau nevoilor armatei, dar întrețineau și un comerț înfloritor cu restul provinciei sau al Imperiului, bazat pe cantitatea mare de resurse existente în zonă. Legiunea, numărul mare de locuitori și resursele bogate ale zonei au condus la dezvoltarea celei mai mari așezări urbanistice a Daciei.

În capitolul III, *Istoria canabelor și a municipiului severian de la Apulum* (p. 31-44), împărțit în trei subcapitole, cercetarea autorului pornește de la contextul apariției timpurii a locuirii civile în jurul castrului, încă din faza de lemn a acestuia. Cea mai veche dovadă a locuirii civile la est de castru constă într-un fragment de diplomă militară datată la 14 august 99 p. Ch., ce atestă primii veterani care s-au așezat aici. Apoi, de existența canabelor se leagă în mod direct și existența sediului guvernatorilor Daciei, amplasat datorită funcțiilor administrative provinciale într-un cadru civil, cum era și normal. Acesta a fost construit la est de castru iar în jurul lui s-au grupat apoi principalele clădiri publice ale canabelor, ulterior, ale municipiului.

După ce lămurește situația legată de apariția canabelor și amplasarea lor, eliminând diverse teorii confuze care plasau așezarea în diferite părți ale castrului

sau stabileau apariția lor mai târziu decât odată cu instalarea legiunii în zonă, autorul intră în domeniul mărturiilor epigrafice, care vorbesc în mod clar și oficial despre canabe și municipiul apulens.

Capitolul IV, *Sursele epigrafice care atestă canabele și municipiul severian* (p. 45-52) este structurat pe cinci subcapitole și discută inscripțiile descoperite în canabe, caracterul lor votiv, onorific sau funerar, numărul acestora și oficialitățile care le-au ridicat. Din ele reiese clar existența și forma organizării așezării civile, cu magistrați și decurioni aflați la conducerea canabelor și, apoi, la conducerea municipiului.

Viața economică, capitolul V (p. 53-89), împărțit în cinci subcapitole, tratează aspectele economice derulate în așezarea civilă și legăturile dintre mediul militar și cel civil, medii care, de altfel, și-au condiționat reciproc existența economică înfloritoare. În prima parte a capitolului, autorul subliniază tocmai acest context militaro-civil, care a creat cadrul propice pentru comerț. Următoarele subcapitole tratează, pe baza artefactelor descoperite, existența atelierelor de prelucrat metale, de produs materiale de construcție sau a altor activități artizanale. Sunt de reținut discuțiile autorului despre posibila existență a unor *officinae plumbariae* la nord și est de castru și despre datarea unei oglinzi în timpul lui Lucius Verus. Cât despre atelierele de produs materiale tegulare și materiale coroplastice, autorul remarcă lipsa informațiilor din studiile anterioare despre locul sau zona în care aceste centre de producție au funcționat. Tot în acest capitol sunt discutate aspecte despre circulația monetară, autorul subliniind importanța deosebită a acestor artefacte, dar atrăgând din nou atenția asupra calității discutabile a publicării lor, fără contexte clare etc. Majoritatea emisiunilor monetare descoperite de-a lungul timpului la Apulum provin de la Roma și se datorează prezenței aici a legiunii; acestea erau monede de bună calitate și au intrat în provincie pentru nevoile directe ale armatei. Acest flux încetează în a doua parte a secolului III p. Ch., când provincia este părăsită. În ultima parte a capitolului, autorul discută despre existența asociațiilor de meșteri, *collegium fabrum*, cei care dirijau viața economică a orașului. În baza activităților întreprinse de aceștia, orașul este amintit în anul 253 cu epitetul *Chrysopolis*, aluzie la bogățiile care se centralizau aici.

Capitolul VI, *Viața cultural-religioasă* (p. 90-120), cuprinde un volum mare de informații despre viața spirituală apulensă și constituie, împreună cu capitolul anterior, partea centrală a lucrării, cu numeroase discuții și reanalizări ale descoperirilor din zona canabelor și municipiului. Capitolul VI este structurat în șase subcapitole, fiecare discutând anumite categorii de artefacte. Panteonul greco-roman se regăsește în descoperirile de la Apulum într-o proporție de 73%, restul

fiind ocupat de cultele microasiatice, siriene, iraniene și palmyriene. Prezența zeităților străine aici, ca, de altfel, și în restul Imperiului, este o urmare a crizei morale apărute în societatea romană, când panteonul clasic devenise pentru individ un cult rece și formal. Ideea salvării, a ispășirii și a liniștii pe care aceste culte le propovăduiau și-a găsit rapid un număr mare de adepți în Imperiu. După ce discută fiecare zeitate în parte, natura materialului și forma sub care au fost descoperite în reprezentările din canabe, autorul se oprește asupra celor două edificii de cult aflate în zona acestora și nu exclude posibilitatea existenței a cel puțin încă un templu.

Capitolul VII, *Elemente de urbanism în mediul canabelor și municipiului severian* (p. 121-148), este structurat în cinci subcapitole, fiind dedicat complexelor arheologice majore descoperite între anii 1888 și 2010, la care autorul adaugă datele rezultate din cele 15 campanii ale sale. Spre a facilita cercetarea zonei canabelor și a municipiului, autorul împarte așezarea în sectoare: sectorul de sud, de est, de nord și nord-est. Sectorul sudic prezintă cele mai multe locuințe, în timp ce sectorul estic cuprinde sediul guvernatorilor Daciei, care constituie cel mai bogat și important sector al așezării. Discutarea edificiilor publice și private se face cu referire la campaniile arheologice vechi întreprinse în situl Apulum și surprind aspecte legate de date, caracteristici, funcționalități și tehnici de construcție.

În *Concluzii finale* (p. 149-155), ultimul capitol al lucrării, autorul expune pe scurt și în termeni preciși contextul apariției canabelor, evoluția lor, promovarea la statutul municipal și dezvoltarea municipiului severian.

Bibliografia folosită este una bogată și cuprinde, pe lângă articole și cărți ale cercetătorilor români, un număr la fel de mare de lucrări din literatura de specialitate străină. La finalul cărții, autorul realizează o listă cu anexe (p. 156-190) și planșe (p. 215-253) cu artefacte provenite din zona canabelor și a municipiului severian, pe care le descrie și le încadrează cronologic (acolo unde este cazul).

Lucrarea lui Radu Ota reprezintă un punct de plecare important pentru viitoarele cercetări ale canabelor apulense.

Ioan OPREA